

ПАТРИОТИЧНИ УПОТРЕБИ И НАЦИОНАЛИСТИЧЕСКИ ЗЛОУПОТРЕБИ С АРХЕОЛОГИЯТА В БЪЛГАРИЯ

д-р Момчил Кузманов

Увод

Науката археология и нейните открития могат да бъдат коментирани от различни гледни точки и да бъдат използвани в много насоки, една от които е националната пропаганда. Още от зараждането си, модерният национализъм изгражда в значителна степен своите доктрини и идеологии, основавайки се на историческото минало на съответния народ или страна. За целта често се използват археологически паметници – като илюстрация за древността и величието на даден народ и дори като обосновка на териториални и други междудържавни претенции.

Настоящото изследване си поставя за цел да анализира различните форми на употреба и агентите, използващи археологията за патриотични и националистически цели; да посочи някои основни възражения срещу спекулативните или некоректните тези; и да се опита да обобщи посланията, за които се използва археологията.

Важно е също така да се уточнят критериите, по които констатираните употреби следва да бъдат категоризирани като „патриотични употреби” или като „националистически злоупотреби”. Основните критерии са два:

1. Прецизното и добросъвестно боравене с материалите и откритията.

По начало науката археология, която се занимава с материалните останки от миналото на човечеството, е насочена към обективна и безпристрастна реконструкция на живота и събитията в древността. До тенденциозност или изопачена картина може да се стигне само при съзнателно невярно или непълно представяне на информацията, със спекулации и свръхинтерпретации.

2. Естеството на посланията, които се обосновават с археологически аргументи.

Те могат да бъдат:

- позитивни – утвърждаване на националното чувство и достойнство, укрепване на съзнанието за историческа приемственост и съпричастност към културното наследство;

- негативни – свързани с конфликти, териториални и други претенции, утвърждаване на национално или расово превъзходство, подклаждане на вражда и агресия.

Ще бъдат анализирани различни публикации и изявления – в периодичния печат и електронните медии, книги, учебници и т.н., като ще бъде обърнато внимание най-вече на насоката, в която се тълкуват археологическите паметници и открития;

както и тезите, които се подкрепят с подобни аргументи. Ще бъде обърнато внимание също така на различни неформални и неофициални употреби на археологическите материали.

С оглед сложността и многостранните аспекти на разглеждания проблем се очертават няколко основни посоки на анализ:

I. Ще бъде разгледано поведението на самите представители на археологическата общност – доколко използват откритията за национални послания; допускат ли компромиси с научната достоверност и дали тези послания са позитивни или негативни.

II. Изследвайки традиционните форми на употреба на археологията, ще бъде направен преглед на нейното присъствие в актуалните учебници по История и цивилизация в България. Основните въпроси са, доколко адекватно са включени научните открития и с какви послания е свързано представянето им.

III. Специфичен аспект на разглежданата тематика са появилите се напоследък “алтернативни” версии и интерпретации на древната ни история. Обикновено отхвърляни от учените, те постепенно заеха важно място в публичното пространство, в младежката субкултура и в пропагандния арсенал на някои националистически движения.

IV. Особено интересни са случаите на политическа употреба на археологията. Ще бъдат разгледани няколко примера от последните години, при които особено ясно се открояват компромисите и спекулациите, позволяващи националистическа злоупотреба с археологическото наследство.

I. Национализмът на археолозите

Когато пишат или дават интервюта за медиите, повечето български археолози предпочитат да се придържат към стриктно академични позиции и интерпретации. Доколкото има отклонения от този принцип, те са свързани предимно с реклама на техните открития и обектите, които проучват – търсят се обяснения, които биха впечатлили публиката. Така почти всяка находка е “уникална” или поне се открива “за първи път”. Обектът пък се оказва “най-големият”, “най-древният” и, разбира се – също уникален. В голяма част от случаите тези твърдения не са прецизни и показват склонност към преувеличаване. Тази тенденция е по-силно застъпена при устните интервюта, отколкото при писането на статии – очевидно водени от принципа “думите отлитат”, когато говорят с журналисти (и се стараят да ги впечатлят), археолозите си позволяват подобни преувеличения. По правило те са по-слабо застъпени или напълно

отсъстват в научните доклади и публикации. Наред с това, археолозите почти никога не си позволяват да съобщават, още по-малко да публикуват твърдения, които да са изцяло неверни.

По отношение на национализма, повечето колеги предпочитат да се въздържат от подобни изявления. В самата научна общност е широко застъпено схващането, че етническите интерпретации на археологически материали са изключително несигурни, особено когато отсъстват писмени паметници. Този възглед води понякога дори до прекомерна предпазливост по отношение на идентификации, за които има натрупани доста археологически и исторически данни, но се оспорват едва ли не “заради принципа”.

На фона на тази обща картина се открояват изявите на няколко учени, които често излизат от “рамките” на академичното научно говорене и писане. На първо място тук трябва да поставим директора на Националния исторически музей (НИМ) – **проф. Божидар Димитров**. Той собствено е историк, а не археолог, затова неговите изяви ще бъдат разгледани съвсем накратко. Основната насока на популяризаторската му дейност е величието на средновековна България. В телевизионни предавания, многобройни статии и книги българите са характеризирани като „първите европейци” „цивилизатори на славянския свят” и т.н. Специален акцент пада върху полемиката с историците и политиците от Република Македония по въпроса за националната принадлежност на областта и населението ѝ през Средновековието. В тази полемика често се използват и археологически данни. Могат да бъдат посочени няколко основни форми и степени при употребата на археологическите паметници:

а) Сравнително фин подход при внушенията – например в много от книгите на Б. Димитров над половината илюстрации представят средновековни български паметници от земите на днешната Република Македония (Dimitrov 2002; Dimitrov 2006; Димитров 2006(2));

б) „Класически” подход – с подробна аргументация, цитиране на различни извори и изследвания; в голямата си част тези позовавания са коректни, но има известна склонност към преувеличения и тенденциозност при интерпретациите (Димитров 2001; Димитров 2005(1); Димитров 2007(1));

в) Краен подход – тук могат да бъдат посочени преките нападки и обвинения към колеги от други държави; а понякога и към българи, несъгласни с тезите на проф. Димитров. Типични изказвания: “лъжите на македонизма” „Македонците ... не са историци. Те са белетристи”; "Това (Република Македония – МК) не е нормална

държава, тя е сръбски протекторат" (Димитров 2006(1); В. "Стандарт", брой: 4035 от 30.03.2004; в. "Новинар" 31-03-2008).

Наред с пропагандата на величието на средновековна България, Б. Димитров е редовен коментатор на актуалните археологически открития, при което винаги се стреми да подчертае световната значимост на тези находки. Това поведение е оправдано от качеството му на директор на НИМ и е донякъде полезно за популяризирането на находките. И тук обаче проф. Димитров показва явна склонност към преувеличения, а понякога и към недостатъчно обосновани или прибързани изводи (В. "Стандарт, брой: 4691 от 30.01.2006, брой: 4733 от 13.03.2006; брой: 5083 от 04.03.2007; News.dir.bg 26 юли 2005, 18 август 2005, 20 март 2008 и мн. др.).

Към всичко това следва да се добави и периодичната му политическа активност, подробното разглеждане на която обаче излиза извън предмета на настоящото изследване /В. "Монитор" 1 януари 2003; в. "Седем, брой 33, 23.08.06-29.08.06; Bulgarian Post 08.07.2007/. Той е основно действащо лице и при някои политически употреби на археологията, които ще бъдат специално разгледани по-долу.

Независимо от общата оценка за дейността на Б. Димитров, факт е, че той се оказва удобно и за медиите, и за политическите лице на съвременната българска археология, история и музейно дело.

Като имащи връзка с национализма, макар и със специфична насока, могат да бъдат определени изявите на един от най-известните съвременни български археолози – **ст.н.с. д-р Георги Китов**. При него интересът е отчетливо фиксиран върху траките. В многобройни интервюта и популярни публикации д-р Китов се стреми да "реабилитира" величието на древните траки, които според него са недооценени и в античността, и в съвременната епоха. Наблюдава се и подчертана склонност към преувеличения и възхваляване на собствените му открития. Важно е също така да се подчертае големият публичен отзвук от откритията на експедицията на д-р Китов през последните години. Въпреки откриваните немалко гробници, съкровища и други ценни находки в по-старо време, неговите открития бяха успешно популяризирани и фокусират значителен медиен и обществен интерес. Те се превръщат и в един от важните актуални извори на национално самочувствие, въпреки често изказваните възражения от две "типологични групи":

а) любителите на Средновековието обикновено изтъкват, че траките са твърде отдалечени от нас хронологически, а и собствено не са българи;

б) много от специалистите и други по-добре информирани граждани възразяват както срещу методите на проучване на д-р Китов, така и срещу преекспонирането на неговите открития, при което се пренебрегват не по-малко важни и интересни резултати на много други предишни или сегашни археологически експедиции.

При все това, със съзнателната поддръжка на медийната пропаганда, а и на някои политици – президента Първанов, представители на местната власт и др., откритията на д-р Китов вече трайно присъстват в съвременната “галерия на националното самочувствие”. Може дълго да се разсъждава, защо това не се случва - или поне не в такава степен, с другите важни открития от последните години. От една страна, обяснение може да бъде недостатъчно ефективната PR дейност на повечето други експедиции. Същевременно, изглежда че такъв тип употреба е типична и за политическата, и за националистическата пропаганда: подбират се ограничен брой, но ефектни и лесни за помнене примери от дадена област, които могат да се повтарят и възпроизвеждат многократно, докато бъдат възприети и като безспорни факти, и като категорични доказателства, подкрепящи определена теза или внушение.

Много от казаното по-горе важи и по отношение на друг нашумял напоследък български археолог – **проф. Николай Овчаров**. Макар и специалист по средновековна археология, той стана известен най-вече с проучванията си в два тракийски обекта – Перперикон и Татул. Тези паметници са отдавна познати на науката, но именно подновените от Н. Овчаров проучвания ги направиха популярни и обект на постоянен медиен интерес. Широката публичност и добрата реклама спомогнаха за превръщането на обектите в актуален извор на национално самочувствие. “Перперикон гони Троя по слава”, “Светът се захласна по Перперикон”, «Нови чудеса на Перперикон» са само част от типичните заглавия, които вече се приемат за нормални и обективно оценяващи стойността на комплекса. Вероятно малцина са били изненадани, когато Перперикон беше предложен дори за едно от “Новите чудеса на света” (В. “Стандарт”, брой: 4440 от 19.05.2005, брой: 4471 от 20.06.2005, брой: 4523 от 11.08.2005, брой: 4554 от 11.09.2005, брой: 4555 от 12.09.2005, брой: 4573 от 30.09.2005, брой: 4901 от 29.08.2006, брой: 4905 от 02.09.2006; брой: 4913 от 09.09.2006, брой: 4948 от 14.10.2006, брой: 4992 от 27.11.2006, брой: 4997 от 02.12.2006, брой: 5019 от 27.12.2006, брой: 5154 от 16.05.2007, брой: 5279 от 20.09.2007).

В действителност, и двата паметника са забележителни и изключително важни. За голяма част от специалистите обаче остават много въпросителни – относно точната датировка на комплексите, която невинаги е добре обоснована от професионална

гледна точка, методиката на проучване – която е твърде далеч от нормите за прецизност в съвременната археология, и особено относно “сензационната” интерпретация на част от съоръженията и на комплексите като цяло.

В стремежа си да бъде в центъра на медийното внимание, г-н Овчаров показва явна склонност към лансиране на все по-бомбастични, понякога дори абсурдни тези. Така, комплексът в Перперикон беше обявен за известното от античните извори прорицалище на Дионис, въпреки че дори беглото запознаване с тези сведения показва, че нито мястото, нито видът на съоръженията в Перперикон отговарят на античните описания (Овчаров, Коджаманова, Камарев 2004; преглед на античните извори - у Ботева-Боянова 2000).

Особено фрапиращ е случаят с шумно разгласеното откритие в Татул на “гроба на Орфей” – той, както знаем, е митологичен персонаж и следователно надали където и да е по света можем да очакваме да се открие негов гроб. При това, античните извори, които разказват за Орфей, посочват като място на неговата смърт и погребение не Източните Родопи, а планината Пиерия – на някогашната граница между Тракия и Македония /Н. Овчаров - в. “Стандарт”, брой: 4905 от 02.09.2006; Павзаний, IX, 30 – Подбрани извори 1993, 61-62; Конон - Подбрани извори 1993, 62-64/. Последва не по-малко абсурдният спор със съседна Гърция, която също изяви претенции да е “страната на Орфей” (www.actualno.com 9 март 2005). Кулминационният момент (засега) настъпи с публикацията в македонския "Утрински вестник", където – в типичен стил, беше обявено, че Орфей е бил македонец и дори е сътворил македонската азбука (???) (В. “Новинар”, 07-11-2007; в. “Капитал”, Брой 45, 09 ноември 2007).

Появиха се и други “сензации”, някои от които със засилващ се националистически уклон. В Перперикон беше открит “храм на родопския кръстител епископ Никита Ремесиански” (В. “Стандарт”, брой: 4554 от 11.09.2005/. Бяха намерени и “прангите на трите синджира роби, освободени от Крали Марко” /В. “Стандарт”, брой: 4523 от 11.08.2005). Още по-сериозни станаха нещата, когато експедицията “идентифицира” падането на средновековния Перперикон – превзет през 1362 г. от емир Орхан, при което, според проф. Овчаров защитниците били избити, а християнските реликви – умишлено поругани (В. “Стандарт”, брой: 4890 от 18.08.2006). “Това е второ Баташко клане, само че 500 години преди него» (Н. Овчаров - News.dir.bg 30 август 2007). Откритието беше последвано и от една емоционална (и показна) акция – през м. август 2007 г. останките на загиналите бяха препогребани тържествено в двора на манастира "Св. Йоан Предтеча" в град Кърджали. Заупокойна

молитва беше отслужена от пловдивския митрополит Николай (В. “Стандарт”, брой: 5257 от 28.08.2007; News.dir.bg 30 август 2007). Същият митрополит е благословил идеята на проф. Овчаров върху основите на открития средновековен храм в Перперикон да бъде издигнат нов (News.dir.bg 30 август 2007).

В цялата ситуация има поне няколко момента, които предизвикват сериозни възражения:

- Прекалено бързо, без сериозна специализирана експертиза (тя изисква месеци лабораторна работа) бяха определени откритите човешки останки, и беше “реконструирана” точната (до последната кървава подробност) ситуация на тяхната смърт;

- Още по-озадачаващо е решението за препогребване на костите. В световната археология от близо два века се извършват разкопки на човешки останки в различни ситуации, но никъде не съществува практиката те да бъдат препогребвани. Освен че е безпрецедентна, прибързаната “набожност” на г-н Овчаров осуetyава възможността за задълбочена експертиза на намерените останки.

- Обяснението, че загиналите са били заровени “неопяти”, се сблъсква с обективната невъзможност да бъде възстановена действителната им верска принадлежност – сред тях е напълно възможно да има и нехристияни. Погребването на всички по християнски обичай, с над 600 годишна давност, е от съмнителна полза за душите на покойните; но пропагандният ефект, подхранващ традиционния антитурски национализъм, е повече от очевиден;

- На фона на демонстрираната загриженост за трагично загиналите защитници на Перперикон остава странно премълчаването на едно обстоятелство – в годините преди падането на крепостта тя е принадлежала политически на Византия (както отбелязва и самият проф. Овчаров, но без да продължи с обясненията – в. “Стандарт”, брой: 5279 от 20.09.2007). Следователно, препогребаните са всъщност някогашни византийски поданици – но това не се споменава никъде в многобройните емоционални обяснения на проучватели и свещеници.

В контекста на актуалните процеси в България, цялата акция изглежда като елемент от пропагандна националистическа кампания, при която археологически открития се използват по некоректен и непрофесионален начин и за цели, нямащи нищо общо с науката.

Изцяло различен от гореспоменатите е случаят с **проф. Станислав Станилов**. Освен специалист по раннобългарска археология, през последните години той е

активист на националистическото обединение около партия “Атака” и дори е заместник председател на парламентарната ѝ група (www.dir.bg - 15.11.07). Въпреки ясно заявена лична и политическа позиция на убеден националист обаче, проф. Станилов не проявява склонност да използва археологията за националистическа пропаганда. Научните му доклади и публикации са строго академични, а в политическите си изяви той използва разнообразна аргументация – но не и археологически паметници или открития. Тази позиция може да бъде определена като научно коректна и, в известен смисъл, заслужаваща аklamация.

Разглеждайки дейността на археологическата гилдия като цяло, може да бъде повторен изводът, че в голямата си мнозинство българските археолози не са склонни да използват науката за политически или националистически цели. По правило, дори когато археолози (професионални и любители) заемат националистическа позиция, тя е подчертано позитивна – възвеличаваща древната история и величието на българите или другите народи, обитавали днешните български земи; или аklамираща откритите и съхранени паметници. Само в редки единични случаи колеги си позволяват агресивни послания спрямо някои други народи или държави; при това без да стигат до ксенофобски или шовинистични позиции.

II. Археологията в учебниците по история

Археологията традиционно е възприемана като помощна историческа дисциплина. Нейното присъствие в учебниците по История и цивилизация е ограничено по обективни и субективни причини, свързани с хронологическия обхват на съответния учебен материал, с акцентите в държавните образователни изисквания, както и с преценката на авторите на учебните пособия. При все това е интересно да се проследи доколко археологическите паметници и открития присъстват в учебното съдържание, по какъв начин са използвани в учебния процес и доколко са свързани с патриотични или националистически послания и идеи.

По правило, археологията присъства най-вече в учебниците, разглеждащи древните епохи и Средновековието, а именно – учебниците за VII, VIII и XI клас (по старата учебна програма) и тези за V клас (по новата програма, влязла в сила от 2006 г.). Тук учебниците ще бъдат разгледани на последователни групи - според класа, за който са предназначени.

5 клас:

По новата програма обхваща историческите епохи от появата на първите хора до XVII в. Това предполага използване на археологически материали и в илюстративния материал, и в текста на уроците, по-специално за времето от праисторията до гибелта на Второто българско царство.

Илюстративни материали: включени са множество археологически паметници, които са използвани за онагледяване и допълване на урочния текст. В най-голяма степен археологическите паметници са използвани за илюстриране на темите, свързани с праисторическата епоха и най-древната история. Представена е също така науката археология и процесът на археологически разкопки /Гаврилова, Павлов, Кушева, 2006; Мутафчиева, Матанов, Илиев, Каснакова, 2006/. За малко по-късните периоди (Древна Гърция, Древен Рим, Средновековието) често са използвани запазени портрети (скулптури) на важни личности, фотографии на градове и др. Прави впечатление обаче, че при много от учебниците не е обърнато сериозно внимание на връзката между текстовете и илюстрациите, често те остават само допълнение, без ясна цел и послание. В повечето случаи представянето на археологическите паметници не е съпътствано от въпроси и задачи и така не са използвани възможностите те да се превърнат в интегрална част от урока (Мутафчиева, Матанов, Илиев, Каснакова, 2006; Ангелов, Георгиева, Радева, 2006). Като положителен пример в тази насока може да бъде посочен учебникът на Гаврилова, Павлов, Кушева, 2006.

Друг момент, който прави впечатление – при това неприятно, са многото фактически грешки, допуснати от авторите на учебниците. Особено много са неверните датировки за праисторическите периоди, но има и други грешки и неточности. Ето само някои от тях:

Гаврилова, Павлов, Кушева, 2006:

- с.11: Представен е енеолитният некропол при Варна и е посочена дата „края на IV хилядолетие пр.Хр.” - Гробът е от края на V хилядолетие пр.Хр., или 1000 г. по-рано (Иванов, Аврамова 1997; Николов 2007, 11). (Същата грешка впрочем присъства и в още няколко учебника.);

- с.13: Тракийската гробница край с.Свещари е „датирана” в IV в.пр.Хр. - Действителната дата е втората четвърт на III в.пр.Хр., или поне половин век по-късно /Чичикова 1988, 139/;

Мутафчиева, Матанов, Илиев, Каснакова, 2006:

– с.12 – Твърди се, че през среднокаменната епоха (10 000-7 000 г.пр.Хр.) хората „се научили да отглеждат растения и животни, с които да се хранят” „обработвали глината с ръце, по-късно и с грънчарско колело”; че има земеделие, животновъдство и занаяти. – Земеделието и животновъдството се зараждат през новокаменната епоха (неолит), което за българските земи е към VII-VI хил.пр.Хр., или грешката е от няколко хиляди години. Грънчарското колело наистина се появява в Тракия “по-късно” - едва през I хил.пр.Хр. /Николов 2007, 5-17/;

– „Гробището (некропол) край Варна” и тук е “от IV хил.пр.Хр.”;

– с.14 – Дадена е датировка на бронзовата епоха 3000-1200 г.пр.Хр. и е обяснено, че през III хил.пр.Хр. хората се научили да използват бронза. – Съвременната датировка на бронзовата епоха в днешните български земи е от втората половина на IV хил.пр.Хр. до XII в.пр.Хр., или грешката е около 1 хилядолетие /Николова 1999, 9-20; Детев 2002, 131-147/;

Ангелов, Георгиева, Радева, 2006:

– с.8 – Цитиран е извор: „Древногръцкият поет Омир за цар Резос, XIII в.пр.Хр.” - Според актуалните датировки, Троянската война, в която евентуално е участвал Резос, се е състояла най-вероятно към началото на XII в.пр.Хр., а Омир е живял към IX-VIII в.пр.Хр. /Korfmann 2005/;

– с.9, 16 – Варненският некропол е „от IV хил.пр.Хр.”;

– с. 9 – и тук се твърди, че „през III-II хил.пр.Хр. бил открит бронзът”;

– с. 18 – „Бронзовата епоха (3000-1200 г.пр.Хр.).” – Идентичната с предния учебник неточност подсказва, че за справка е използван вероятно един и същ първоизточник, който обаче не е актуален.

Наред с погрешните дати, често са допускани и други неточности, несъответствия и грешки.

Гаврилова, Павлов, Кушева, 2006:

- с.12: Представена е златната маска, открита през 2004 край гр. Шипка; използвано е лансираното първоначално в медиите определение „маска на цар Терес”, въпреки че детайлната датировка на комплекса установи скоро след откриването му, че той е по-късен от времето на тракийския владетел (Китов 2005);

- с.17: Представен е античният театър в Пловдив и в текста надлежно е обяснена разликата между театър и амфитеатър; въпреки това, във въпросите към същия урок паметникът е споменат като „амфитеатър“; грешката е повторена на с. 24 – може би защото въпросите и текстът са писани от различни автори;

- с. 42-45: Представени са планове на Плиска и Преслав, но без отбелязан мащаб и без същия да съответства при двата плана; а една от задачите е учениците да сравнят плановете и площта на двете столици;

Мутафчиева, Матанов, Илиев, Каснакова, 2006:

– 8 – Приложена е снимка с надпис „амфитеатърът на Филипополис“. – и тук са объркани понятията “театър” и “амфитеатър”;

– с.13 – Представен е матриархатът като съществувал при „цялото човечество“, „продължил близо 50 000 години“. – Теорията за матриархата като глобален етап от еволюцията на човечеството е отречена още преди няколко десетилетия (Радклиф-Браун, 1997, 40-100; Фол 1997, 85-86);

– с.18 – Написано е, че първата столица на Одриската държава „била Кабиле, при днешен Ямбол“. – Кабиле никога не е бил столица на Одриското царство, само в началото на III в. е резиденция на малкото владение на Спарток (Енциклопедия 1993, 130).

– с.21 – Приложена е снимка на „Гробницата мавзолей при Старосел“ – всъщност снимката е на т.нар. храм (гробница) в могила Хелвения при Казанлък /Китов 2005/.

Ангелов, Георгиева, Радева, 2006:

– с.8 – Снимка на „глинени съдове от епохата на бронза“ – всъщност са 2 съда от халколита, или грешката е от порядъка на 1 хилядолетие (Николов 2006, 93-144);

– с. 13 – И тук - снимка с надпис „Амфитеатърът в Пловдив“;

– Твърди се, че „под влияние на **римската** религия и изкуство траките започнали да изобразяват божествата си в човешки образ“. – Всъщност антропоморфните изображения на божества в Тракия се появяват още през IV в.пр.Хр., когато нямат нищо общо с римската религия и изкуство (Енциклопедия 1993, 119-122).

В разгледаните учебници археологията присъства повече като илюстративен материал, в по-малка степен като познавателно съдържание. Като цяло, тя не е използвана за национални послания; донякъде такива има само в учебника на Ангелов,

Георгиева, Радева, 2006. В неговата средновековна част присъстват внушения, свързани с националната гордост и достойнство, но без негативизъм спрямо съседите. Наблегнато е на културните постижения на България. Основният акцент при представянето на паметниците и в трите учебника е върху културноисторическото наследство и богатство. Обърнато е внимание, че е важно то да бъде съхранявано и изучавано – което може да бъде оценено като положителен момент, особено по отношение на учебника на Гаврилова, Павлов, Кушева, 2006. Авторите са се постарали и да включат някои от най-новите археологически открития в България.

Наред с това, многобройните грешки, допуснати и в трите одобрени от МОН учебника, създават впечатлението, че за самите автори археологическите материали всъщност са маловажни и не следва да им се обръща голямо внимание. Това отношение е, най-меко казано, смущаващо и хвърля сянка върху цялостната образователна и възпитателна стойност на учебниците.

Тук следва да бъде обърнато внимание и на един друг учебник, който не беше одобрен от МОН – на Фол, Рабаджийска, Бакалов, Илиева, Цветкова, Матанов, “Тангра ТанНакРа”, 2006. Сред авторите му са двама от най-авторитетните български историци. В проектопособието са включени доста археологически паметници – снимки и възстановки. Те са снабдени с адекватни обяснения и задачи, имат и връзка с текста. За разлика от трите одобрени пособия, тук не са допуснати фактически грешки. Включени са и някои нови археологически открития. В този учебник е обърнато внимание на новите теории за произхода на българите и за тяхната древна култура, но сравнително добросъвестно и без да се изпада в “алтернативни” крайности. Посланията, някои от които са подкрепени с археологически открития, са насочени към миналото величие на българите, древните цивилизации и културното наследство на нашите земи; но без да се стига до негативизъм или агресивни послания спрямо други народи. Затова е учудващо, че този учебник, който не е по-лош от другите три, а по ред критерии е по-добър (и със сигурност – по-прецизен) от тях, не е одобрен от МОН.

7 клас:

По-старата програма обхваща историческите епохи от появата на първите хора до късната античност. Това предполага интензивно използване на археологически материали в илюстративния материал, в текста на уроците, както и в поставяните въпроси и задачи.

Действително, археологическите материали и в двата използвани през последните години учебника са добре застъпени (Арнаудов, Цветански, 1994; Димова, Ботева-Боянова, Гичева, 2002). Представена е науката археология, с видове находки и методи на изследване. Учебниците и съответните учебни тетрадки са снабдени с доста илюстрации на археологически паметници с обяснения и разнообразни задачи по тях. Грешки има и тук, но значително по-малко и не така фрапиращи.

Арнаудов, Цветански, 1994:

- с.16 – Снимка с текст „медни оръдия на труда“. – От четирите фотографирани оръдия само едно е медно (другите са от кост и камък);
- с.62 – В текста е обяснено, че Херакъл е освободил хората от „горгоната Медуза“. - Това според гръцката митология е дело на героя Персей (Батаклиев 1985, 126-127);

Димова, Ботева-Боянова, Гичева, 2002:

- с. 26 – Посочена е дата на Варненския халколитен некропол „края на IV хил.пр.Хр.“ – Дори и в този иначе много прецизен учебник е допусната познатата вече неточност.

Въпреки тези дребни несъвършенства, като цяло и двата учебника използват археологията пълноценно и адекватно. Материалите не са използвани само като илюстрации, а са интегрална част от урочните единици. Следва да се подчертае прецизността на информацията и доброто ниво на боравене с археологическите паметници и открития в учебника на Димова, Ботева-Боянова, Гичева, 2002. И по отношение на двете пособия трудно може да се говори за национализъм – отчасти и заради хронологическата отдалеченост на изучаваните култури. Основните акценти са поставени върху познавателната стойност на археологическите материали и върху културноисторическото наследство на древните цивилизации, особено на траките. Натам са насочени и част от главните послания на учебника. За съжаление, с оглед на новата учебна програма, тези две пособия скоро ще излязат от употреба.

8 клас:

Обхваща епохата на средновековието (IV-XV в.)¹. По принцип археологията предоставя интересни материали и открития и за тази епоха. В използваните през

¹ Същият материал в езиковите гимназии се изучава не в 8-и, а в 9-и клас.

последните години два учебника обаче тя е включена по съвсем различен начин. Първото пособие е снабдено със снимки и възстановки на археологически паметници, но те са използвани само като илюстрации, без конкретна връзка с урочния текст (Казаков, Донкова, 1998). Обясненията към илюстрациите са малко, не са поставени въпроси и задачи. Грешки има и тук, макар и сравнително малко:

– с.59 – Снимка с надпис “български бронзов амулет”. – Фотографията е на типична остготска фибула (брошка) – от злато, с т.нар. клетъчен емайл.

– с.66 – Снимка с надпис “Гвардеец от свитата на персийския владетел... релефна композиция, II в.” - Представеният релеф всъщност е от V-IV в.прХр. (Дмитриева, Виноградова 1986, 141-144).

В този случай, посланията, свързани с археологията, са съвсем ограничени и, доколкото ги има, са свързани с християнството – накъдето е насочен и основният патос на този учебник.

При второто пособие археологическите паметници са използвани значително по-пълноценно (Павлов, Николов, Делев, Босева, 2002). Приведени са значителен брой материали, с адекватни обяснителни текстове, разнообразни въпроси и задачи. Обърнато е внимание на връзката с текста и на терминологичната прецизност. Не са допуснати фактически грешки. Наблегнато е на познавателната стойност на археологическите материали, като те не са използвани за конкретни националистически послания.

11 клас

Обхваща историята на българските земи от древността до наши дни². Това предполага съществено присъствие на археологията в частите, посветени на древната и средновековна история. По-зрялата възраст на учениците предоставя възможност за по-пълноценно и задълбочено използване на археологическите извори. През последните години в употреба са много учебници на различни издателства и авторски колективи. В тях подходът към археологията е различен, но се забелязват няколко основни тенденции.

В голяма част от учебниците археологическите материали са застъпени изненадващо слабо. Приложени са илюстрации с лошо качество, с кратки пояснения към тях, без връзка с текста на урока /Мутафчиева, Косев, Грънчаров, Матанов, Илиев,

² В езиковите гимназии същият материал се изучава в 12-и клас.

Василев, 2001; Гюзелев, Гаврилова, Стоянов, Лалков, Огнянов, Радева, 2001; Лазаров, Михнева, Стоянов, Палангурски, Стойчева, 2001; Андреев, Стателова, Мутафова, Петков, Мишев, 2002/. Почти няма въпроси и задачи към представените материали. С добро качество са само илюстрациите в учебника за задължителна подготовка на Делев, Бакалов, Ангелов, Георгиева, Митев, Илчев, Калинова, Баева, 2001; но и те са оставени без въпроси и задачи.

Като странен може да се определи и фактът, че в повечето разглеждани учебници и праисторическите епохи, и траките са представени изключително накратко (Мутафчиева, Косев, Грънчаров, Матанов, Илиев, Василев, 2001; Андреев, Стателова, Мутафова, Петков, Мишев, 2002); или напълно отсъстват (Гюзелев, Гаврилова, Стоянов, Лалков, Огнянов, Радева, 2001). Дори в иначе внушителния като обем учебник на Делев, Бакалов, Ангелов, Георгиева, Митев, Илчев, Калинова, Баева, 2002 на праисторията е отделена едва половин страница. Това се случва при наличието на изключително важни и интересни открития в праисторическата и тракийската археология през последните години; и на относително висок обществен интерес към тракийската древност в България днес!

И при тези учебници са допуснати множество фактически грешки и неточности.

Лазаров, Михнева, Стоянов, Палангурски, Стойчева, 2001:

- с. 10: В текста е отбелязано, че късният енеолит е „около 3000 г.пр.Хр.“. - Действителната дата, както беше отбелязано по-горе, е към края на V хилядолетие пр.Хр., или около 1000 г. по-рано) (Николов 2006, 93-144);

- с. 10: Обяснено е, че появата на най-ранните бронзови изделия в днешните български земи е към средата и втората половина на III хилядолетие пр.Хр. - В действителност, тя е към втората половина на IV хилядолетие пр.Хр., или около 1000 г. по-рано (Детев 2002, 131-147);

- с.11: Описани са етногенетичните процеси в днешните български земи „към края на бронзовата епоха“. - Представени са събития, за които по принцип се предполага, че са се случили в началото на бронзовата епоха, или около 2000 г. по-рано (Попов 2004, 391-402);

- с. 11: Описано е развитието на селищата през средната и късната бронзова епоха в днешните български земи. - Написаното е изцяло невярно!

- с. 13: Изобразена е карта на древна Тракия с отбелязани имена на основни тракийски племена. – Много от имената са неточни или не съответстват на известните

от изворите локализации (за историческата география на тракийските племена: Фол, Спиридонов 1983);

- с. 59: Обяснено е, че Златната църква на цар Симеон в Преслав е построена „по образец” на константинополската „Света София” от времето на Юстиниан. - Двете църкви са изцяло различни не само като размери, но и като архитектурен план и декоративна система;

Мутафчиева, Косев, Грънчаров, Матанов, Илиев, Василев, 2001:

- с.7 – И тук присъства твърдението, че матриархатът е съществувал при „цялото човечество”, „продължил близо 50 000 години”;

- По повод предполагаемото погребение на цар Калоян е отбелязано: „Това е единственото открито досега погребение на средновековен български владетел”. – Игнориран е откритият на о-в Св. Ахил в Преспанското езеро комплекс с почти сигурно идентифицирано погребение на цар Самуил (Овчаров, Д. 1992, 91-100).

Посочените грешки в учебниците и за 5, и за 11 клас могат да бъдат определени като маловажни в научнопопулярни книги или вестникарски статии; в учебници по история обаче, според мен, те са недопустими. Особено голям брой неточности и пропуски са в областта на древната история и археологията, което надали се дължи само на невнимание на авторите; по-скоро това свидетелства за вътрешното им убеждение, че тези теми по начало не са важни и следователно дори да бъдат написани неверни неща, това няма съществено значение.

Значително по-пълнен и по-качествен е текстът в някои от учебниците по профилирана подготовка (Николов, Делев, Иванчев, Янчев, 2002; Делев, Бакалов, Ангелов, Георгиева, Митев, Илчев, Калинова, Баева, 2002). Там са представени по-пълно древните епохи и самата наука археология (особено във второто пособие), обясненията са по-прецизни и задълбочени. Обърнато е внимание и на различните мнения по някои дискуссионни въпроси. За съжаление, тези издания са изцяло без илюстрации, което осуетява възможността за пълноценно използване на археологическите материали.

В някои характерни моменти авторите, които иначе внимателно се придържат към неутралния и “политически коректен” тон си позволяват да изразят определено

лично отношение и становище. Могат да бъдат приведени две по-специфични ситуации, които са свързани и с използване на археологически открития.

Едно от много важните свидетелства за българската средновековна история, по-специално за епохата на Самуил и неговите наследници, е **Битолският надпис на Иван Владислав**. Той е особено актуален в задочната дискусия с някои учени и политици от Република Македония относно българският характер на областта през средновековието. Този надпис присъства като снимка или текст в почти всички учебници, третиращи съответния период, но е разглеждан по различен начин. В някои е подхотдено по-директно:

Мутафчиева, Косев, Грънчаров, Матанов, Илиев, Василев, 2001, 57 – представен е като „едно от най-сигурните свидетелства за българския характер на населението в Македония и за българското самосъзнание на Самуиловия род”;

Гюзелев, Гаврилова, Стоянов, Лалков, Огнянов, Радева, 2001, 37 – представен е текста на надписа и е поставен въпрос: “Какви аргументи... от документалния материал доказват, че това (тезата, че държавата на Самуил не е българска – МК) е фалшификация на историята?”;

Андреев, Стателова, Мутафова, Петков, Мишев, 2002, 44-47 - цитиран е текстът на надписа и е поставена задача: „Анализирайте Битолския надпис и свидетелствата му за произхода на Иван Владислав.”

В случая можем да приветстваме стремежа на авторите да подтикнат учениците към търсене на самостоятелни изводи – подход, който не винаги е добре застъпен. При други учебници надписът е даден като илюстрация или извор, но без коментар (Гаврилова, Павлов, Кушева, 2006, 49; Делев, Бакалов, Ангелов, Георгиева, Митев, Илчев, Калинова, Баева, 2001, 75).

Въпросът за **пръстена и гроба на Калоян**. По проблема съществува обширна дискусия, представена по-долу в настоящия текст. Прави впечатление, че в почти всички учебници, обхващащи средновековния период, пръстенът е представен като принадлежащ “на цар Калоян” и се заявява категорично, че българският владетел е бил погребан в църквата “Св. четиридесет мъченици”. Само в два от анализираниите учебници авторите са по-предпазливи: Ангелов, Георгиева, Радева, 2006, 53 – описано е погребението с коментар, че пръстенът “е важно доказателство, че в църквата най-вероятно са положени останките на цар Калоян”; а в Мутафчиева, Косев, Грънчаров, Матанов, Илиев, Василев, 2001, 68 - е защитена версията за идентификацията с цар

Калоян, но все пак е отбелязано, че има и възражения, заради липсващата на пръстена титла. В повечето обаче въобще не се споменава дискусиата и съществуващите противоположни мнения. Освен че не е коректно от научна гледна точка, по този начин се пропуска една отлична възможност да се упражнят уменията на учениците да съпоставят свидетелства и аргументи и да разграничат фактите от емоцията по конкретен казус.

С оглед на всичко казано се налага изводът, че в съвременните учебници по История и цивилизация археологията е включена, но в повечето случаи - ограничено и не достатъчно пълноценно. В този смисъл, тя е “предпазена” от националистическа употреба, но и не е използвана за по-сериозни позитивни послания. Като основен акцент при част от учебниците за V и VII клас може да бъде открито вниманието към културното наследство, неговото значение за съвременността, колко е важно то да бъде изучавано и опазвано. В голяма част от другите учебници – и особено при учебниците за 11 клас, текстът, илюстрациите и другите компоненти са прекалено сухи, неутрални, може да се каже – стерилни и почти не носят послания – нито негативни, нито позитивни.

III. «Алтернативната» история

Един от съществените аспекти на съвременния български национализъм е възроденият интерес към древната история. Този интерес обаче не е насочен толкова към същинските исторически или археологически изследвания и открития, колкото към появилите се напоследък „алтернативни” тълкувания. Става въпрос за различни книги, статии и други популярни материали, които представят „нови” и „неоповестявани досега” данни и интерпретации на далечното минало – различни от постановките на традиционните, академични история и археология. Броят на тези материали нараства и заема все по-голяма част от книжното, медийното и виртуалното пространство, имащо отношение към историята.

Интересът към „алтернативната” история и археология е световно явление още от втората половина на XX век – да си припомним само манията по книгите и филма на Ерих фон Деникен, обхванала България през 80-те години. В повечето други страни обаче, а и у нас допреди време, тази мания е с други акценти и насоки – към намесата на извънземни, към свръхдревни цивилизации на Земята, непознати и непризнати от официалната наука и т.н. Актуалната тенденция в България е различна: интерпретациите на „алтернативната” история са насочени изключително към

древното величие на нашите предци; в този смисъл те могат да се разглеждат като специфично проявление на съвременния български национализъм.

При изграждането на тезите се използва обширен арсенал от средства: цитиране на малкоизвестни или “тайни” древни хроники, лингвистични тълкувания, нови находки и теории и т.н. Идеята за критично отношение към изворите почти отсъства, редовно се правят свръхинтерпретации, борави се с документи със съмнителна достоверност, сведенията се допълват по усмотрение на съответния автор, понякога съвсем откровено се измислят събития и дори цели древни цивилизации. Може да се говори и за търсене на нова национална митология, която да замени “изчерпаната” традиционна представа за националната история.

Характерна черта на голяма част от “алтернативните” текстове е ясно декларираното отрицателно отношение към “официалната”, “казионна” история. Почти винаги пряко или косвено в тези текстове е застъпена позицията, че тя е изчерпана, твърде консервативна, а също така и че умишлено пречи на новите изследвания. Не липсват цветисти определения за традиционните историци и археолози като “гилдия на професионалните клакьори и проповедници на закостенялата догма” (Гайд 2006, 14), както и политически обвинения – в конюнктурност, служба на чужди интереси (съветски и други), допуснати “изкривявания и фалшификации”, “голям исторически грях по отношение на най-старата българска история” и т.н. (История 2002; Добрев 2005). Остри критики има и по отношение учебниците по история – че са скучни “сякаш авторите им са имали едничката цел: да накарат българчетата ... да намразят историята на своя народ” (Цанев 2006, 21), че съдържат “множество безогледни лъжи” (Добрев 2005) и други подобни. Затова и представителите на “алтернативната” история се възприемат като носители на истината, като хора с мисията да реабилитират и направят “достояние на целия български народ истинския облик на нашите предци” (Добрев 2005).

Този вид съчинения обикновено са написани на достъпен език, с атрактивно поднасяне на тезите и интерпретациите – с което печели известно предимство спрямо по-сухия професионален език на академичните публикации.

От своя страна, «традиционните» историци и археолози обикновено реагират с пренебрежение към тези теории и подминават нападките с мълчание, или често – с присмех. Тезите на «алтернативната» история по правило са просто игнорирани в съвременните исторически и археологически публикации. Само в единични случаи някои от водещите историци и археолози влизат в пряка полемика - обикновено в интервюта или статии (Овчаров, Н. 2007; Овчаров, Д. 2008). По правило те определят

«алтернативните» публикации като спекулации, измишльотини, манипулации, дилетантство, «вулгаризиране», «комерсиална дейност» и т.н. Цялостни, научно аргументирани опровержения или критики на тези интерпретации обаче засега отсъстват. В учебната литература задочната дискусия също е игнорирана, едно от малкото изключения е „История и цивилизация за единайсети клас. Профилирана подготовка”, с автори А. Николов, М. Делев, А. Иванчев, В. Янчев. („Просвета”, София, 2002, с. 25-26), където са представени някои основни аргументи за езиковата принадлежност на прабългарите.

На фона на тази взаимна липса на диалог, добро впечатление прави дейността на Общобългарската фондация **“Тангра ТанНакРа”**, която си поставя за цел „да изследва и реинтерпретира древната и по-новата история на българите и да работи за възвръщане на националното достойнство”. Макар и като цяло тя да симпатизира на “алтернативната” история, нейният подход може да бъде характеризирен като по-елитарен и научен. Освен това, тя не се конфронтира с професионалните историци и археолози, напротив – стреми се да представя различните гледни точки и търси сближаване на позициите. Фондацията развива активна издателска и популяризаторска дейност, като издава множество монографии, сборници, албуми, карти, календари, сувенири и т.н. В нейните издания се включват и някои от най-авторитетните български учени (www.tangra-bg.org).

Могат да бъдат открити две главни насоки, или топови на популярните „алтернативни” тълкувания на историята:

1. **Великите (прото-)българи:** населявали са земите от Афганистан до Централна Европа; навсякъде са основавали държави и са налагали своето име и култура; има няколко (от 11 до над 100 - ???) старобългарски държави още преди Аспарух; имали са руническа писменост и “най-точния календар”. Българите (а не “прабългарите” – това понятие се избягва, може би като недостатъчно патриотично) са преки потомци на библейския Ной (Българите 2008, 34-39). “В световен мащаб, те са изиграли ролята на мъжкия принцип, който е "оплождал" древните народи с култура, религия и духовност”. Българите са живели още преди 35 000 години във Волгоуралския район. Първата българска държава е създадена преди 14 000 години; те са създали древношумерската цивилизация (Андровски 2007). Първата ни държава в Европа е създадена през 165 г. сл.Хр. (Българите 2008, 46-48). Волжка България е най-ранната държава в Североизточна Европа (Българите 2008, 50-51) и т.н. (списъкът може да бъде продължен).

Всъщност, един от основните упреци към «традиционната» историческа наука е, че е принижена и омаловажена ролята на древните (пра-)българи в нашата и световната история – за сметка на преувеличената роля на славяните (Добрев 2005). Главният “виновник” за това е съветската историография и “угодничеството” на нашата наука. (Действително, през годините до 1989 беше обективно невъзможно за българските учени да правят изследвания на следите от прабългарската култура на територията на СССР (в наше време – също, макар и не по идеологически, а по финансови и други причини). Въпреки това, изследванията и дискусиите относно характера на ранната българска държава, ролята на отделните етноси в нея, древната култура и история на прабългарите, трайно присъстват в българската историография и археология - особено в края на 70-те – началото на 80-те год. на XX в. Редно е също така да се отбележи, че един от първите, които още тогава обръщат внимание на иранските елементи в ранната българска култура, е покойният проф. Станчо Ваклинов (Ваклинов 1977)).

Особено важен момент в «новите» интерпретации е тезата, че древните българи принадлежат към иранската езиково-народностна група - и в никакъв случай към тюркската (!); а владетелската титла е „кан” или “канасювиги” – а не тюркското „хан”; расовият им тип е европейден, а не монголоиден и т.н.

Въпросът за езиково-народностната принадлежност на прабългарския етнос отдавна е предмет на научна дискусия. Доскоро преобладаваше тезата, че те спадат към т.нар. тюрко-алтайска езикова група, към която се отнасят много номадски народи от Азия от ранното средновековие и по-късни епохи. В по-ново време, от 90-те години, голяма група учени и любители усърдно защитават тезата, че прабългарите са част от иранската езиково-народностна група. На практика, поради малкото емпиричен материал и оскъдните езикови останки, които могат да бъдат изследвани, дискусията трудно може да завърши с еднозначен отговор. Изглежда обаче, че за каузата на “великобългарската” теза въпросът с иранската принадлежност на прабългарите е сред най-важните – дали заради непоносимост към мисълта, че българите могат да имат дори съвсем далечна роднинска връзка с турците?

Първият изявен поддръжник на тази теза беше Петър Добрев - още от началото на 90-те год. (Добрев 1991; Добрев 2006). По-късно тя беше подета от цяла плеяда учени и любители, които започнаха да издават впечатляващо количество книги и други популяризаторски материали (Вълчев 2000; История 2002; Цветков 2006 и др.). Част от този вид издания са с открито комерсиална насоченост, но патриотичният патос остава доминиращ.

Напоследък като популяризатор на новите идеи и интерпретации се изявява и Стефан Цанев, като неговата книга „Български хроники” се радва на особена популярност. В нея, макар и по доста своеобразен начин (чрез преразказ на думите на анонимен “унгарски професор”), се лансират част от идеите за величавата древнобългарска държавност (Цанев 2006, 22-34).

Широк отзвук имаше и документалната поредица на БТВ “Българите”, с водещ Пламен Пенев, която също набляга на древните корени и пред-аспаруховите държави на българите.

В последните години все по-голяма роля играят различните Интернет-страници и сайтове, посветени на древната българска история. В тях елементите на критичен научен подход са сведени до минимум; а патриотичният патос е изведен на преден план (типични примери са сайтовете www.sarakt.org , <http://protobulgarians.com> и др.).

Интересно е да се отбележи, че като актуална дискусия и пропаганда, въпросът за величието на протобългарите до голяма степен е изместил традиционно ключовите за националната идеология събития и явления от средновековната ни история като победите на хан Крум, “България на три морета”, “Златния век” и т.н. Изглежда те вече са виждани като “прекалено познати” и тривиални. Наред с това, прави впечатление подчертаният **пиетет към езическата древност на българите**. За част от съвременните националисти християнска България далеч не е толкова интересна; в голяма част от текстовете се долавя и подчертано отрицателно отношение към християнството като увреждащо „здравите устои” на езическата държавност и култура. Дори тези националисти, които се декларират като ревностни православни християни, говорят с апломб за вярата в Тангра (вж. например сайта www.sarakt.org).

Като цяло, “великобългарското” направление в съвременната “алтернативна” история изгражда аргументите си основно на базата на лингвистични и исторически данни, но ползва и известен набор от **археологически паметници**. Те са привеждани като аргументи за българско присъствие в даден район, като доказателство за връзките с иранската и други древни култури и пр.; но обикновено са привеждани сумарно и без навлизане в детайли.

Често са коментирани някои от старобългарските символи, тълкувани като тамги (лични или родови знаци), протописменост или „руническо писмо” (Дончева-Петкова 1980). Най-популярен от тях е знакът **ІУІ**, който е най-масово разпространеният от тези символи. Откриван е най-често в Плиска и Преслав, в различен контекст – върху каменни блокове, керамични съдове и други предмети.

Едно от популярните му тълкувания е като символ на бог Тангра (Бешевлиев 1979, 20). Макар и умозрително и неподкрепено с някакви по-конкретни аргументи, това тълкуване отдавна е добило широка гражданственост. Други предлагани тълкувания са като “небе”, “слънце”, като родов знак-тамга на рода Дуло и т.н. (Овчаров, Д. 1997, 176-182; Шкодров 2004; Иванов 2007; <http://bg.bgns.net/Istoriya>). В наше време символът е използван по разнообразни начини, и често - с патриотична или националистическа насоченост: носи се на знамена (трибагреник със символа в средата), фланелки, значки, шапки и пр. аксесоари; изобразява се по книги, календари, плакати и др. издания; поставя се като банер на Интернет-страници и т.н.³ Той фигурира в емблемите и знамената и на някои националистически организации - ВМРО, БНС и др. Независимо от вариациите в тълкуванията, самата употреба на символа насочва към споменатия по-горе пиетет към езическата древност на българите.

Друга основна употреба на археологическите находки е като доказателства за високото цивилизационно ниво на древните българи. Тук в употреба влизат някои основни старобългарски паметници: Мадарският конник, съкровището от Наги Сент Миклош, мечът и други предмети от погребението на хан Кубрат и др.; а също така и някои известни отдавна паметници, на които е „вдъхнат” нов живот. Типичен пример за такава употреба е популярната “**розета от Плиска**” – археологическа находка от дворцовия квартал на града. Представлява бронзов предмет във формата на розета със 7 плоски трапецовидни лъча и кръгла плочка с халка в средата. На плочката от лицевата страна е гравирани закът **ІУІ**, а върху обратната страна на всеки от лъчите са връзани по два рунически знака, като само един от знаците се повтаря (Ваклинов 1977, 154-155). Опитите да бъдат разчетени знаците чрез аналогии с други известни писмени системи засега не дават никакъв сигурен резултат, макар че такива опити не липсват. На практика предметът е без аналог сред известните археологически находки, което го прави още по-забележителен, но и още по-труден за тълкуване. Основното предположение е, че знаците отразяват определени астрономически и космологични представи на древните българи (Бешевлиев 1981, 23; Иванов 2007(2)).

В последно време розетата се превърна не само в популярен символ, но и в моден аксесоар – носен като медальон, изобразяван на фланелки и т.н. Фондация “Тангра ТанНакРа” предлага художествена репродукция на находката, изработена от сребро или от хромникел. Артикулът е придружен от книжка, където е обяснено, че

³ Като особено колоритен пример за проявите на съвременната субкултура може да бъде посочен маниерът сред такива “патриоти” да произнасят името на знака “ай уай ай” (английско транскрибиране на **ІУІ**) – интересно битие за автентичния български символ ...

розетата е свързана с астрономическите познания на древните българи и отразява техните вярвания, и е представено четене на сакралните и астрономическите символи (съществуващата несигурност в тълкуването на знаците не е спомената).

Розетата се носи масово и от младежи от двата пола – като аксесоар и като „обикновен” патриотичен символ; но се използва също така като знак на някои националистически движения, като Българския национален съюз (<http://bg.bgns.net>). Анализът на дейността на тези движения не е предмет на настоящата работа; заслужава си обаче да бъде обърнато внимание на тенденцията към обновяване на националистическата символика – макар че знакът **IYI** все още се използва широко, той вече е почти „настигнат” като употреба от розетата (която собствено го съдържа, но е сравнително нов като популярна употреба символ).

Също отдавна познат на науката, но реактуализиран напоследък паметник, е **сребърният орел** от съкровището, открито при украинското село Вознесенка. Още през 70-те год. на XX в. е предположено, че съкровището може да е представлявало част от погребението на хан Апарух (Ваклинов 1977, 35-43). Действително, тази хипотеза дълги години беше сравнително слабо известна, и едва наскоро беше припомнена от няколко издания и други форуми (вкл. документалния филм на БТВ „Българите”). Интересно е да се отбележи, че от десетките предмети, които съдържа съкровището, реактуализиран е най-вече един - сребърен орел, който обаче вероятно е византийска изработка и е попаднал в български ръце като военен трофей. На гърдите на орела е изобразен монограм, който според едно ентузиазирано (но твърде спорно) четене съдържа името Еспор (= Исперих-Аспарух). Този тип орли са използвани като емблеми на римските легиони и по-късно на византийските бойни единици; най-вероятно монограмът също е византийски. Въпреки това, предметът е възприет като особено подходящ за употреба като символ на кан Аспарух и изобщо на славната българска древност (Българите 2007, еп.3; Българите 2008, 32).

По отношение на повечето археологически паметници се наблюдава тенденция, която може да бъде забелязана и при голяма част от публикациите на “професионалните” историци – те са използвани често, но предимно за илюстриране на текстовете, без интегрална връзка с написаното и без да им се обръща специално внимание.

Още един характерен момент прави впечатление: през последните десетина години в Плиска и други важни средища бяха направени забележителни открития в областта на ранната българска археология – не би било преувеличено да говорим за бум в тази област. Тези открития обаче не предизвикват почти никаква реакция сред

привържениците на “алтернативната наука” – на дневен ред остават познатите теми, които са обсъждани от 90-те год. На фона на претенцията за търсене на “новото” и “истината” за ранната история на българите, тази индеферентност е, меко казано, странна. Това подсилва наблюдението, че сремежът е не към търсене на достоверна история, а по-скоро към изграждане на нова национална митология, основана на древното величие на (прото-) българите.

2. **“Великите траки”**: траките са най-многочисленият и най-древният народ в Европа; траките са създали първата цивилизация в света; техните паметници (например Перперикон) са по-древни от пирамидите; притежавали са необикновени мистични познания; тяхната писменост е най-древната в света; тяхна е най-древната монотеистична вяра; те са положили основите на египетската цивилизация; може би техни потомци са шумерите; Тракия е “страна на духа”, “земя на божествените слова”, своеобразна “Атлантида” и т.н. (<http://www.academiaorphica.org>; Гайд 2006; Гайдарски 2006; Цонев 2005; Цонев 2006; Форум “Древна България - траки и шумери - хипотези ?!”). Според една още по-екстравагантна версия траките са ... българи (Живков 2005).

Увлечението към “алтернативни” тълкувания на тракийската древност е сравнително по-ново, но също набира популярност през последните години. Тук връзката с археологията е много по-тясна, а интересът към актуалните открития – повисок. Липсва и конфронтацията с “официалната наука” – може би защото още от зараждането си тракологията е ориентирана интердисциплинарно и е отворена към нови подходи и теории (стига те да са научно обосновани).

При аргументацията на “великотракийската” теза се използват доста археологически находки и паметници. Сред най-популярните от тях са златните предмети от Варненския халколитен некропол, по-късните съкровища, гробници, оръжия, култови предмети и т.н. Особено важен акцент пада върху мегалитите и скалните съоръжения, които са натоварени с особена мистична сила и често са възприемани като първостепенни изразители на тракийската връзка с боговете (вж. например <http://oshte.info/megalit/index.htm>). Други ключови за това направление обекти са Перперикон и Татул, като в случая “великотракийската” теза е активно подхранвана от споменавания и по-горе изследовател на обекта – Н. Овчаров. Именно негови са тезите, че Перперикон е «по-стар от пирамидите» (в. «Стандарт», брой: 5154 от 16.05.2007), в Перперикон е «най-старата азбука в Европа» (в. «Стандарт», брой: 4440 от 19.05.2005), пирамидата в Татул е “по-древна от Египет” (в. «Стандарт», брой: 5344 от 24.11.2007) и т.н.

Споменатите тези са типични примери за спекулации, когато верни сами по себе си факти се вадят от контекста и се използват за обосноваване на спорни или напълно несъстоятелни тези. В конкретния случай: в земите на днешна България са установени следи от няколко праисторически култури, които преживяват особен разцвет през каменномедната епоха (халколит, енеолит). Тя се датира в V хил.пр.Хр. и действително е по-стара от египетското царство и от знаменитите пирамиди. В Татул и Перперикон са открити отделни дребни предмети от тази епоха. Това обаче изобщо не означава, че целите монументални комплекси, открити при предишните и сегашните разкопки, са по-древни от пирамидите – това и от технологична, и от общоисторическа гледна точка е почти изключено. Самият проучвател датира ранния разцвет на Татул и Перперикон във II хил.пр.Хр. (в. «Стандарт», брой: 4913 от 09.09.2006; в. «Стандарт», брой: 4990 от 25.11.2006; Овчаров, Н. 2004).

Друга актуална “алтернативна” теза се опира на откритите преди години глинени плочки от два праисторически обекта – Градешница, Врачанско и Караново, Старозагорско. Върху тези плочки са изобразени знаци, за които отдавна се допуска възможността да са протописменост (Миков 1969, 4-13; Николов 1974, 68-69). Досегашните опити за разчитане не са довели до конкретни резултати. Неотдавна беше предложено ново “пълно и окончателно научно декодиране” на тези знаци, придружено с амбициозно тълкуване и утвърждаване на величието на древните траки (Гайд 2006, 8). Сигурното четене, според автора, доказва, че траките са създали най-древната писменост в света, че египетската писменост и култура водят произхода си от Тракия, че тук е възникнала и най-древната монотеистична вяра. В аргументацията са използвани и по-късни археологически паметници, при които, според същия автор, могат да бъдат открити закодирани някои от древните пиктографски знаци (Гайд 2006, 37-85).

“Декодирането” на споменатите знаци е, най-мекото казано, спорно. Погледнато чисто прагматично, без оглед на историческия и археологически контекст, посочените от д-р Гайд аналогии с ранни египетски пиктограми са абсолютно произволни; за еднакви се обявяват знаци, които всъщност са съвсем различни. Изхождайки от това четене, авторът продължава със свръхинтерпретациите – определени като “трансцендентен анализ” и съставя една бомбастична теория, която не почива на никакви други основания, освен на неговото собствено тълкуване на пиктограмите. Цялата конструкция е придружена с емоционални обяснения за “алхимията на Словото”, “захлас и преклонение пред нашите предци”, докосване до “друг свят и измерение” и т.н. Любопитно е да се отбележи, че при цялата си “откривателска”

работа авторът не е забелязал (или е пропуснал да ни съобщи), че плочката от Градешница има и задна страна - с антропоморфна пиктограма и други знаци (Николов 1974, 69). Този “пропуск” подсказва, че д-р Гайд е работил със снимка от някоя публикация и вероятно не е виждал самата находка.

Тези и други подобни тези са охотно подети и цитирани по многобройни Интернет форуми, неформални разговори и т.н. Появиха се и възражения срещу теорията на д-р Гайд – при това от учен, който също е склонен към преувеличения и свърхинтерпретации (Овчаров, Н. 2007).

Погледнато като цяло, “алтернативната наука” и по отношение на тракийската древност е възприела подхода, който се наблюдава при “великобългарската” теза: утвърждаването и популяризирането на древното величие се приема за по-важна задача от следването на историческата достоверност; т.е. имаме още един компонент в изграждането на нова национална митология. Като най-важни и националноутвърждаващи и в двата случая се приемат древността на културата, дълбочината на религията и мащабността на цивилизацията.

Посланията на “алтернативната” история са насочени в най-голяма степен към младежката аудитория, която е най-възприемчива към този тип внушения; но има и немалко хора от по-възрастните поколения, които охотно четат и разпространяват новите теории и интерпретации.

Ако се опитаме накратко да обобщим положителните и отрицателните моменти, свързани с “алтернативната” история и нейната връзка със съвременния национализъм, могат да бъдат направени няколко основни извода:

1. Като цяло положителна тенденция е **възраждането на интереса към историята** и другите науки за миналото, както и намирането на нови форми за разпространение на знанията и хипотезите – особено във време на цялостна загуба на ценности и на спаднал интерес към четенето, най-вече сред младежите.

2. Сериозен отрицателен момент, според мен, е тенденцията към **обезценяване на стремежа към достоверност**. С лека ръка всякакви несигурни тези и откровени измислици се лансират и представят за доказани факти. При това, ако някой има неблагоразумието да възрази или да посочи слабостите в подобни тези, той бива “заклеймяван” като тесногръд, догматик и т.н. Критичното отношение към изворите, което е едно от достиженията на европейската наука, датиращо още от Ренесанса, в сегашната ситуация е съзнателно пренебрегвано. Затова и на няколко пъти по-горе в

текста беше използвано определението “нова национална митология” за този вид “наука”.

3. Друга положителна черта на “алтернативната” история е стремежът към повдигане на националното самочувствие и възвръщане на националния дух. При това, за разлика от “традиционния” български национализъм, сегашните “великобългарски” и “великотракийски” тези **нямат негативна насоченост** спрямо други народи. Те не претендират за територии на съседни държави (срв. с “България на три морета”); акцентът не пада върху спечелените войни, а върху величие от по-общ характер (срв. с “Българският войник не е загубил битка, но българските политици съсипаха България”). Като цяло, няма агресивни послания спрямо другите народи – никой не е определян като враг, няма “съюзници-разбойници” и т.н. (все пак, съзнателното омаловажаване на славянската култура и мястото на славяните в българската история е отчасти негативно послание към други народи – най-вече Русия; но то е индиректно и без изявена агресия).

4. Лично за мен остава открит въпросът, какво всъщност поражда нуждата от подобна “алтернативна” наука. “Съчиняването” на национална история е обичайно за страни и народи, които нямат с какво особено да се похвалят в миналото си. България е в точно обратното положение: има достатъчно древна и забележителна история, тук са запазени следи от тракийската и други древни култури – в количество и степен, с каквито съвсем малко страни по света могат да се похвалят! Защо тогава, вместо да се занимаваме с действителното си минало и автентичните паметници, ние си измисляме такова, каквото да ни хареса и да ни прави горди?

Възможни са най-малко две обяснения:

а) Традиционната история действително се възприема като “изтъркана” и “тривиална”. Стремежът на голяма част от учените за все по-задълбочени изследвания се сблъсква с цялостната тенденция в съвременното българско общество - към повърхностно възприемане, към “диагонален прочит” на всякакъв вид информация и търсене на максимално леки, “разтоварващи”, или “сензационни” четива. Дори опитите на отделни автори да пишат достъпно и популярно, но достоверно, засега не са достатъчни да компенсират отчуждението на широката публика от сериозната научна литература.

б) “Алтернативната” история се оказва удобна за съвременната патриотична/националистическа пропаганда по няколко причини: тя укрепва чувството за национално величие, като борави с такива “факти” и теории, които са практически недоказуеми и предоставят възможности за разнообразни спекулации.

Наред с това, тя е относително “безопасна” – както беше отбелязано и по-горе, тя не съдържа преки враждебни или агресивни послания спрямо други раси или народи, което я “предпазва” от обвинения в краен национализъм, шовинизъм и др. подобни.

IV. Политически злоупотреби с археологията

Както на няколко пъти беше отбелязано, в повечето случаи археолозите се въздържат да използват науката за пропагандни цели. Това обаче не винаги е достатъчно, за да „предпази” археологията от политически и националистически злоупотреби. Някои характерни ситуации от последните години предоставят доста храна за размисъл в тази насока.

Плочата на Самуил

През м. март 2004 г. в частен двор в петричкото село Самуилово беше открита каменна плоча с надпис "Самуил верен цар и самодържец всем българом." Надписът веднага предизвика бурен обществен интерес, свързан най-вече със задочната дискусия с представителите на Република Македония, които отдавна претендират, че царството на Самуил е било македонска, а не българска държава. При доказване автентичността на паметника, той би бил първокласно доказателство в подкрепа на “българската” теза. Най-бърза и патетична беше реакцията на директора на НИМ Б. Димитров, който характеризира находката като “поредният плесник за Скопие», доказващ, че «Самуиловото царство е било българско. Македонците могат да твърдят обратното, но те не са историци. Те са белетристи». Пак според него, е предстояло камъкът да бъде изнесен в Република Македония и там незабавно да бъде унищожен. Стигна се дори до спор между кмета на Благоевград и окръжния исторически музей, от една страна, и НИМ - от друга - за това, кой трябва да съхранява плочата (www.focus-news.net – 30 март 2004; в. “Стандарт”, брой: 4035 от 30.03.2004, брой: 4048 от 14.04.2004; брой: 4051 от 17.04.2004).

Междувременно, плочата беше конфискувана от полицията, а “откривателят” ѝ, отхвърляйки обвиненията в иманярство, заяви, че лично издълбал надписа с брат си, когато бил петгодишен. Наложил се свикването на специална експертна комисия, която да се произнесе по автентичността на паметника. Нейните заключения бяха донякъде изненадващи, но категорични:

1. Надписът е от две части – първата съдържа името Самуил и кръст, а втората е дописана по-късно и съдържа добавката “верен цар и самодържец всем българом”

2. Палеографските характеристики на текста показват, че първата част е от епохата на Средновековието (XI-XIV в.), а втората – най-вероятно от времето на българското Възраждане (изписването на думата “българом” е характерно за тази епоха);

3. Изключено е надписът да е бил фалшифициран от самия иманяр – явно това му обяснение е с цел да избегне наказателна отговорност;

4. Вероятно първоначално плочата е представлявала надгробен паметник на човек с името Самуил, което след X в. се използва в българските земи най-вече за духовни лица. Много по-късно, през Възраждането неизвестен ерудиран българин я е открил и, решавайки, че тя със сигурност е свързана с цар Самуил, е добавил владетелската титла. Последното от своя страна също е своеобразно доказателство за българското самосъзнание на населението в Пиринска Македония, ... но през епохата на Възраждането (становище на проф. С. Станилов, в. “Стандарт”, брой: 4058 от 24.04.2004).

След оповестяването на посочените резултати шумотевицата около плочата бързо заглъхна.

Разгледаният случай е показателен в няколко насоки. Имаме типичен опит за използване на археологически паметник за нуждите на националната пропаганда. Това използване би било като цяло оправдано при доказана автентичност и дата от времето на цар Самуил; но прибързаността на част от заинтересованите лица сътвори сензация от един любопитен, но по-скоро второстепенен епиграфски паметник.

Гробът на Калоян

През 1972 при разкопки в търновската църква „Св. четиридесет мъченици” е открит гроб (№39), с останки от погребение с богат инвентар, луксозни дрехи, а особено важен е златният пръстен-печат с надпис „Калоянов пръстен”. Веднага пламва оживена дискусия дали това е гроб на цар Калоян или на друг човек със същото име. Без да навлизам в подробности, ще отбележа, че първата версия остава и до днес широко известна и доминираща, макар че срещу идентификацията с българския цар има няколко сериозни възражения:

1. На пръстена липсва титла, което през епохата на Средновековието е по принцип недопустимо, особено като се имат предвид огромните усилия, които именно Калоян полага, за да постигне международно признание за титлата и царството си.

2. Не е задоволително обяснено, защо липсват каквито и да е обозначителни знаци върху предполагаемия царски гроб.

3. За самата църква „Св. четиридесет мъченици“ се знае, че е построена години след смъртта на Калоян – за това свидетелства известният надпис на Йоан Асен II от същия храм. Ситуацията, в която е открит гроб №39 ясно свидетелства, че той е по-късен от времето на построяване на църквата.

4. Не е обърнато достатъчно внимание на разликата в изписването на името Калоян върху златния пръстен и върху известния оловен печат, където вече е отбелязана титлата „цар българом“: в първия случай то е с „йотирано а“, във втория – с „ятова гласна“ (вж. приложението) (Вълов, 1974, 42-49; Овчаров, Д. 1992, 101-119).

Споровете продължават дълго време, като постепенно версията, че гробът е на цар Калоян, взема връх и става почти общоприета (Инкова, 1979; Божилов, 1994, 56-68). Другата версия се споменава рядко, а както видяхме – в учебниците по история е почти напълно игнорирана. Нещо повече: откривателят на гроба – археологът Въло Вълов, който отказва да обяви, че гробът е на цар Калоян (въпреки предлаганите му държавни почести и привилегии), изпада в немилост, преместен е във Видин и никога повече не получава възможност да работи в Търново. И след 1989 г. той не е “реабилитиран” (Цветкова, 2007). Името му е старателно “забравено” и не се споменава в повечето публикации по въпроса; дори за много хора от археологическите среди то е неизвестно.

Тук е редно да се подчертае: версията, че разкритият гроб №39 е на цар Калоян, има също солидни аргументи и популяризирането ѝ е съвсем резонно (Инкова, 1979; Божилов, 1994, 56-68). Нормално е също така много специалисти и граждани да са лично убедени, че това е гробът на българския владетел. Не това е смущаващо, а фактът, че другата версия е почти забранена и е драстично ограничена възможността за равнопоставена дискусия.

Този въпрос би останал строго научен, ако не беше скорошното (на 19.04.2007) помпозно препогребване на „цар Калоян“ в църквата „Св. четиридесет мъченици“. Автор на идеята е Б. Димитров, а патрон на събитието – президентът Г. Първанов. Вероятно всички си спомнят пищната церемония, държавните почести, салютите, бронетранспортъора (?!), с който беше пренесено тялото и цялата останала суета. На церемонията присъстваха президентът, великотърновският митрополит Григорий, министри, представители на местната власт и граждани (В. „Стандарт“, брой: 5034 от 14.01.2007, брой: 5129 от 20.04.2007; www.actualno.com - 19 април 2007 г. 8:47 ч., 19 април 2007 г. 13:12 ч.). Всичко това – при положение, че дори не е сигурно, дали тялото е действително на българския цар!

Впрочем, дори да се абстрахираме от тази несигурност, демонстрираната помпозност – граничеща с откровен кич, навява сериозни съмнения в добросъвестността на инициаторите. Кръглата годишнина от гибелта на цар Калоян едва ли е достатъчно оправдание за целия ажиотаж. Идеята за препогребването не беше популяризирана предварително и не беше обсъдена нито с учените, нито с широката общественост. На фона на общото положение на страната и трагичното състояние на голяма част от историческите паметници, внезапният изблик на национално чувство и грижа за историческата памет ясно подсказва преследването на определени политически цели.

В разгледания случай употребата на археологическо откритие за пропагандни цели с националистически характер е повече от очевидна; при това – с 35-годишна давност. И по социалистическо време, и сега има ясно фаворизиране на тезата за “цар Калоян”, но сега националистическият патос е доста по-силно изразен. Налице е и крайно недобросъвестно отношение към археологическия комплекс, който с извършените “ритуали” е отчасти унищожен. Цялата ситуация е типичен пример на “фанфарен” политически национализъм, който ползва предимно политиците.

Случаят има и продължение – също неотдавна беше лансирана идеята за създаване на «**Пантеон на българските владетели**». Той е оформен отново в църквата „Св. четиридесет мъченици” и там трябва да се пренесат останки от «погребенията» на най-известните ханове и царе: хан Кубрат, хан Аспарух, цар Самуил, цар Ивайло и др. Автор и на тази идея е отново Б. Димитров, отново с подкрепата на президента Първанов (В. „Стандарт”, брой: 5034 от 14.01.2007, брой: 5279 от 20.09.2007, брой: 5316 от 27.10.2007; В. “Дума”, 20.04.2007, 16.11.2007, 20.11.2007). В някои случаи (гробът на хан Кубрат от Малая Перешчепина, предполагаемият гроб на хан Аспарух от Вознесенка и др.) самите телесни останки не са запазени, а ще се носят «пръст и пепел от мястото на погребението» (???). За целта, където това е необходимо, се предлагат и «бартери» със съседни държави – България да даде ценни за тях паметници, които се съхраняват у нас, а ние да получим съответните останки. Отгоре на всичко, на паметните плочи на Кубрат и Аспарух са поставени кръстове – защото според една византийска хроника Кубрат е бил покръстен «още в детството си» в Цариград; оттам се вади извода, че той е бил убеден християнин през целия си живот и е покръстил и синовете си – за което няма никакви потвърждения нито в писмените, нито в археологическите извори.

Тук е важно да се уточни: става въпрос за различни археологически комплекси – цялостно или частично запазени, за повечето от които няма сигурни доказателства,

че съдържат останките на въпросните личности. С достоверни данни за идентичността на погребения разполагаме само в случая с останките на цар Самуил; а в случая с погребението от Малая Перешчепина – комплексът почти сигурно е определен като погребение на хан Кубрат, но самите телесни останки не са запазени. Подобно е положението и с гроба на хан Аспарух. Погребението на Калоян, както беше отбелязано, е предмет на трайна дискусия, без категоричен резултат до момента. Известно е, че цар Михаил-Шишман е положен в църквата “Св. Георги” в македонското село Старо Нагоричане, до доколко запазените останки са автентични, е твърде съмнително. От гроба на цар Иван Александър в Търново е открита част от саркофага, но не и тленните останки на покойния. Всички останали «погребения» на български владетели са, в най-добрия случай, хипотетични (Овчаров, Д. 1992).

При това положение, събирането на предполагаеми или съвсем символични останки от «владетелите на България» е видимо политическо, но не и научно начинание. Очевидно е налице един опит на сегашното политическо ръководство на страната да се покаже пред хората в патриотична светлина и да гради имидж на радетел за националната памет. При този си стремеж, политиците получават подкрепа и от някои историци и археолози – което, по мое мнение, не прави чест на последните.

Редица водещи специалисти възразиха срещу тази идея: проф. Д. Овчаров, покойният проф. Р. Рашев - тогава директор на НАИМ-БАН, ст.н.с. М. Ваклинова; журналистите В. Христова, Г. Георгиев и др. (В. “Дума”, 20.04.2007, 27.09.2007, 16.11.2007, 20.11.2007; Интернет Медия БИГ.БГ 26/11/2007); също така проф. Г. Бакалов, проф. К. Попконстантинов – специално срещу идеята за «бартер» с исторически паметници (В. «Стандарт», брой: 5064 от 13.02.2007; <http://frognews.bg> – 15.03.2007) и т.н. Тези възражения обаче бяха сравнително ограничени като брой и публичност и е под въпрос, доколко бяха чути от обществото.

Изграждане на пантеони на националните герои е правено в някои страни (Италия, Унгария и др.), като или мемориалите включват действителните телесни останки на въпросните герои (Италия – църквата «Санта Кроче» във Флоренция), или представляват композиция от паметници, без претенцията да са и погребален комплекс. Те са издигани най-често във времената на изграждане на съответната държава (Италия – след обединението 1860-1871).

Създаването днес в България на такъв «хибрид» между пантеон с телесни останки и «обикновен» паметник буди сериозни съмнения за историческата и фактическата добросъвестност на инициаторите. Цялата операция вече е в ход, при положение, че липсваше обсъждане – и на експертно, и на обществено ниво. Авторите

на идеята и българските власти определено нямат желание да водят дискусия по въпроса. Отново се прави помпозна държавна церемония, която, освен всичко друго, струва немалко пари. Това е типичен пример за националистическа злоупотреба с археологията и историята, която цели единствено да извлече политически дивиденди.

Заклучение

Археологическата наука е тясно свързана с историческото минало, което определя и възможността нейните открития да бъдат включвани в пропагандните практики, насочени към укрепване на националното съзнание. Анализът показва наличието на няколко основни типа употреби:

1. Традиционна употреба – като илюстрация към историческите разкази, учебниците и популярната литература. В повечето случаи обаче използването е непълноценно, не са включени по-задълбочените изводи от проучванията, често се допускат грешки и цялостните послания са бледи и недостатъчно въздействащи.

2. Използване на археологически находки и паметници в символния арсенал на националистически организации и неформални движения, както и при различни патриотични или националистически кампании. Обикновено това се прави с находки, свързани с ранната и средновековната българска история. Много често тези паметници са представяни вън от техния контекст, или са тълкувани напълно произволно.

Основната част от посланията при тези употреби са позитивни – ориентирани към националното самочувствие и достойнство, към приобщаването към историческото минало и културното наследство. Сравнително рядко археологията се използва в спорове със съседни държави или за пропаганда, насочена срещу други народи. В малкото случаи, когато това се прави, обосновката е, че се защитава “историческата истина” или се възстановява “историческа несправедливост”.

Наблюдава се и изявена тенденция към обновяване на символите и явленията, използвани в националната пропаганда. Докато в субкултурните и неофициалните среди стават популярни нови интерпретации на миналото, в официалните политически акции преобладава помпозността и изграждането на нова система от паметници. И в двата случая обаче – при това твърде често, се допуска некоректна употреба, дори злоупотреба с археологическите паметници и открития.

Една от големите задачи, които стоят пред българската археология, е да намери адекватен подход и език, чрез които ефективно да прави обществено достояние своите открития и, защитавайки научната достоверност и обективност, да приобщава хората и да ги прави съпричастни към културноисторическото наследство на нашите земи.